

FRANCISZKANIE NA POMORZU¹

Ks. Grzegorz Wejman

Wprowadzenie

Początki życia zakonnego na Pomorzu Zachodnim i Środkowym sięgają XII wieku. Praktycznie wszystkie występujące zakony w średniowiecznym Kościele powszechnym miały również swoje konwenty tych ziemiach. Istniały tutaj zakony mnisze: benedyktyni i benedyktyнки, cystersi i cysterki oraz kartuzi, kanonicy regularni: kongregacji św. Wiktora, premonstratensi i premonstratenki; mendykanckie (żebrzące): dominikanie, franciszkanie, augustianie i augustianki oraz karmelici; a także rycerskie: joannici, templariusze i krzyżacy.

Najstarszą placówką zakonną na Pomorzu Zachodnim był klasztor benedyktynów W Słupi nad Pianą (dziś Stolpe w Niemczech) założony w 1153 roku (3 maja) przez biskupa Wojciecha. Fundacja uzyskała poparcie księcia Racibora I². Najliczniejszą grupą byli cystersi. Początki ich fundacji na terytorium biskupstwa kamieńskiego sięgają II poł. XII wieku. Pierwsze opactwo zostało ufundowane w Darguniu k. Dymina (25 VI 1172 roku)³. Było to pierwsze opactwo z sieci 10 klasztorów męskich fundowanych na tym terytorium. A jedno z najbogatszych opactw zakony było w Kołbaczu.

¹ Słowo „Pomorze” oznacza teren rozciągający się „po morze”, patrząc od Noteci, albo też krainę leżącą „wzdłuż morza”. Istotnie nazwa ta określała teren położony pomiędzy Wisłą, Odrą i Notecią. Od najdawniejszych czasów było terenem ścierania się różnych wpływów politycznych - polskich, niemieckich, skandynawskich i połabskich. Dokument *Dagome iudex* wskazuje, że Pomorze znajdowało się w granicach Polski. Mieszko oddając ok. roku 990-991 swój kraj pod opiekę papieżowi, określił właśnie granice swego państwa na zachodzie wzdłuż rzeki Odry, a na północy wzdłuż morza (*mare longum*). Por. G. Labuda, *Polska granica Zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych*, Poznań 1974, s. 48-49. Uchwała Rady Ministrów z 14 marca 1945 roku zapoczątkowała proces tworzenia się administracji polskiej na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski. Powstały wówczas cztery okręgi administracyjne: Śląsk Dolny, Śląsk Opolski, Pomorze Zachodnie oraz okręg Warmińsko-Mazurski. Okręg Pomorze Zachodnie obejmował bardzo rozległy obszar od Żar na południu do Lęborka na północy. Dzisiaj jest to teren województwa zachodniopomorskiego oraz częściowo pomorskiego, lubuskiego i wielkopolskiego. W wyniku kolejnych podziałów administracyjnych, 29 maja 1946 roku - na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów - zostało utworzone województwo szczecińskie. W jego skład weszło 18 powiatów należących do okręgu Pomorze Zachodnie oraz powiaty należące do województwa gdańskiego: Bytów, Miastko, Sławno, Słupsk, i bydgoskiego: Człuchów i Złotów. Województwo szczecińskie liczyło 26 powiatów, w tym 2 miejskie. Ustawą sejmową z 28 czerwca 1950 roku z dotychczasowego województwa szczecińskiego wyodrębnione zostało województwo koszalińskie. W województwie szczecińskim było 14 powiatów, w województwie koszalińskim - 15. W ramach województwa Szczecińskiego zostały powiaty: Chojna (Dębno), Choszczno, Gryfice, Gryfino, Kamień Pomorski, Łobez, Myślibórz, Nowogard, Pyrzyce, Stargard Szczeciński, Szczecin, Szczecin miasto i Świnoujście (rozpoczął działalność po przejęciu części wyspy Uznam od armii radzieckiej w październiku 1945 roku). Rozporządzeniem Rady Ministrów z 11 sierpnia 1954 roku powołano powiat goleniowski. W skład województwa koszalińskiego wchodziły powiaty: Białogard, Bytów, Człuchów, Drawsko, Kołobrzeg, Koszalin, Koszalin miasto, Miastko, Sławno, Słupsk, Słupsk miasto, Szczecinek, Wałcz, Złotów. Rozporządzeniem Rady Ministrów z 11 sierpnia 1954 roku powołano powiat świdwiński. K. Golczewski, *Uwagi w sprawie podziału administracyjnego Pomorza Zachodniego latach 1945-1946*, „Szczecin” (1961) 11-12, s. 88; Dz.U. RP 1946, nr 28, poz. 177; Dz.U. RP 1950, nr 28, poz. 255. Dz.U. PRL 1954, nr 49, poz. 238. Dz.U. PRL 1954, nr 49, poz. 248; K. Kozłowski, *Region zachodniopomorski w latach 1945-2005, przemiany społeczne i administracyjne*, w: K. Kozłowski (red.), *Pomorze Zachodnie w latach 1945-2005. Wybrane problemy polityczne, administracyjne, demograficzne i ekonomiczne*, Szczecin 2005, s. 13-14. Taki obszar, dawnego województwa szczecińskiego i koszalińskiego, będzie obejmował niniejszy artykuł.

² H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster Provinz Pommern*, t. II, Stettin 1925, s. 654.

³ Pommersches Urkundenbuch, t. I, Stettin 1868, nr 59; H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster Provinz Pommern*, t. I, Stettin 1924, s. 225.

W sumie działało na Pomorzu Zachodnim (w ramach biskupstwa kamieńskiego)⁴ u schyłku średniowiecza 49 klasztorów męskich i 15 żeńskich⁵.

Zakony te zajmowały się nie tylko duszpasterstwem (prowadzeniem parafii, posługą sakramentalną i kaznodziejską, szkolnictwem), ale także podnoszeniem kultury i gospodarności wśród pracującej ludności: uprawą roli, budową dróg, młynów, ogrodnictwem, pszczelarstwem. Spośród zakonników pojawiali się biskupi ordynariusze i biskupi pomocniczy. Trudno jest powiedzieć ilu było zakonników. Często podaje się ogólną liczbę od 2500 do 3000 kapłanów; zaś od 700 do 800 zakonników i zakonnice. Niektóre ważniejsze klasztory prowadziły we własnym zakresie kształcenie kandydatów na zakonników w nowicjatch⁶.

W tą bogatą historię średniowiecznego życia zakonnego na Pomorzu mocno wpisali się franciszkanie, którzy w 2009 roku obchodzili swoje 800-lecie istnienia.

Ich założyciel - św. Franciszek z Asyżu - to człowiek na wskroś kochający Chrystusa. Dla Niego poślubił „Pani biedę” za żonę. W dobie poważnych nadużyć społecznych: lichwa, sprzedajność, obżarstwo, pijaństwo i rozpusta – on miłuje prostotę. I ową jego prostotą zachwycił się ówczesny papież Innocenty III (1198-1216). A umocniony snem - ukazującym człowieka w zgrzebnym ubraniu podtrzymującego walący się Kościół - ustnie zaakceptował pierwszą franciszkańską regułę (1209). Tak na kartach historii pojawili się franciszkanie, którzy po dzień dzisiejszy zachwycają wielu.

Niniejszy artykuł ujmuje historię franciszkanów na Pomorzu od chwili pojawienia się ich tutaj w 1240 do obecnego roku. Oczywiście jest to próba ujęcia problemu, gdyż zagadnienie to jest bardzo szerokie i należy się mu gruntowne studium historyczne.

1. Średniowieczne konwenty franciszkańskie na Pomorzu

1.1. Rodzina franciszkańska

Dnia 29 listopada 1223 roku na prośbę Franciszka, papież Honoriusz III (1216-1227) bullą „Solet annuere” zatwierdził napisaną przez Biedaczynę regułę (tzw. Regula bullata - Reguła zatwierdzona)⁷. Reguła przypisywała ubóstwo, życie jedynie z jałmużny, pokorę, przepowiadanie słowa Bożego i nawoływanie do pokuty. Natomiast duchowość franciszkanów wyżywała z Ewangelii i osobowości Założyciela.

Z czasem zakon podzielił się na 3 gałęzie i 3 linie: I Zakon św. Franciszka – obejmuje wspólnoty męskie; II Zakon - siostry klaryski, od 1212 roku, kiedy Franciszek przyjął do życia ewangelicznego Klarę z Asyżu, zapoczątkowując wspólnotę „ubogich pań” - Klarysek; III Zakon - zakony regularne żeńskie i męskie oparte na III regule św. Franciszka oraz świeccy franciszkanie (tercjarze) - Franciszek zapoczątkował w 1221

⁴ Bulla papieża Innocentego II z 1140 roku określiła granice biskupstwa przez wymienienie na jego terytorium najważniejszych grodów pomorskich, którymi były: Dymin, Trzebudzice, Choćków, Wołogoszcz, Uznam, Groźwin, Pyrzyce, Stargard, Szczecin, Kamień i Kołobrzeg i „całe Pomorze aż do rzeki Łeba”. Granice biskupstwa uformowały się ostatecznie w XIV wieku. Biskupstwo kamieńskie od zachodu sąsiadowało z diecezją W Swarzeniu (a wyznaczała ją rzeka Ryck oraz miejscowości Widz, Wotenick i Nebel), od południowego zachodu z biskupstwami w Hobolinie (Havelbergu, granica biegła na linii - Landbrafben, Tollense i Mała Piana) i Brennie (Brandenburgu, granica biegła pograniczem brandenbursko-rugujskim), a od południa granicę jego stanowiła rzeka Warta. Oddzielała ona biskupstwo kamieńskie od diecezji w Lubuszu (granica powinna biec rzeką Wartą, ale ostatecznie dekretem legata papieskiego Gwidona z 7 grudnia 1266 r. ziemia tuczeńska została przyznana biskupstwu kamieńskiemu, a ziemia kostrzyńska - biskupstwu lubuskiemu). Od południa graniczyła ona - wzdłuż Warty, Noteci i Drawy - z biskupstwem poznańskim, od południowego wschodu z arcybiskupstwem gnieźnieńskim (archidiaconat Słupsku należał do biskupstwa kamieńskiego) i od wschodu z diecezją wrocławską (z granicą na Łebie, ziemia bytowska należała do biskupstwa kamieńskiego). PUB I, 30; B. Kumor, *Granice metropolii gnieźnieńskiej i jej sufiagani w okresie przedrozbiorowym*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (1966) 4, s. 32-38; B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (1969) 18, s. 339-345; M. Okoń, *Granice średniowiecznej diecezji kamieńskiej*, „Roczniki Humanistyczne” (1987) 2, s. 41-59. Autor na końcu swego artykułu zamieszcza obszerny wykaz literatury przedmiotu. Z niemieckich historyków najlepszym ujęciem tematu jest artykuł J. Petersohna, *Die räumliche Entwicklung des Bistums Kammin*, „BStudien Neue Folge” (1971) 57, s. 7-25.

⁵ B. Kumor, *Granice metropolii*, t. 18, s. 345.

⁶ K. Trzebiatowski, *Z dziejów szkolnictwa i oświaty na Pomorzu Zachodnim*, w: K. Ślaski (red.), *Pomorze Zachodnie - nasza ziemia ojczysta*, Poznań 1960, s. 239-240.

⁷ K. Klauza, *Franciszkańska reguła*, W: *Encyklopedia Katolicka*, t. V, Lublin 1989, kol. 564-565.

roku trzeci zakon dla ludzi żyjących w świecie. Zatwierdzony został on w 1447 roku, jako formalny zakon. Dzisiaj używa on nazwy Franciszkański Zakon Świeckich. W 1978 roku papież Paweł VI zatwierdził jego obecnie obowiązującą regułę, a papież Jan Paweł II - nowe konstytucje.

Wiek XIV przyniósł na Zachodzie głęboki kryzys całego kręgu cywilizacyjnego. Znalazł on odbicie również w życiu klasztornym, w postaci z jednej strony rozkładu dotychczasowych form życia wspólnotowego, z drugiej - dążności do odnowienia wspólnot przez nawrót do pierwotnych obserwacji, z odrzuceniem wszystkiego, co uważano za późniejsze dodatki. I Zakon franciszkański podzielił się na trzy linie. Pierwsza z nich Bracia Mniejsi (OFM), od 1517 roku tworzyła niezależny zakon składający się z 2 nurtów: Braci Mniejszej Regularnej Obserwacji zw. obserwantami, w Polsce bernardynami, oraz wyłonionych z nich dyskalceatów, reformatów i rekolektów. Nie tworzyli oni odrębnych zakonów, ale pozostawali w łączności z obserwantami, aczkolwiek mieli dość dużą autonomię, własne ustawodawstwo i podział na prowincje. Papież Leon XIII na mocy konstytucji apostolskiej „*Felicitate quadam*” z 1897 roku zniósł wszelkie odrębności i podziały w Zakonie Braci Mniejszych. Noszą ciemnobrązowy habit przepasany białym sznurem.⁸

Drugą linią są Bracia Mniejsi Konwentualni (OFMConv). Od XIII wieku są stróżami grobu i bazyliki św. Franciszka z Asyżu. Strojem zakonnym jest popielaty, od Rewolucji Francuskiej czarny kolor habitu z kapturem przepasanym białym sznurem (cingulum)⁹.

Trzecią linią są Bracia Mniejsi Kapucyni (OFMCap) wywodzący się z gałęzi pragnącej powrócić do tradycyjnego życia pierwszych franciszkanów. Utworzeni zostali przez Serafini da Bascio. Formalnie wyodrębnili się w 1528 roku, w 1619 roku zostali zatwierdzeni przez papieża Pawła V. Strojem zakonnym jest jasnobrązowy habit z charakterystycznym długim kapturem przepasany sznurem¹⁰.

1.2. Konwent szczeciński

Św. Franciszek pragnął, aby jego bracia udawali się z Ewangelią poza granice Włoch. Sam zresztą udał się do Egiptu. Jego wzorem franciszkanie ruszyli m.in. na północ Europy. Już w 1230 roku powstała prowincja niemiecka franciszkanów. Do Polski przybyli oni z Niemiec i Czech w trzydziestych latach XIII wieku. W 1236 roku byli we Wrocławiu, a w 1237 roku w Krakowie, potem w innych miastach. Stąd też w 1239 roku doszło do wyodrębnienia z prowincji saskiej - nowej czesko-polskiej prowincji. Jednakże powstające na Pomorzu klasztory franciszkańskie pozostaną w prowincji saskiej.

Jak w całym chrześcijaństwie, tak i na tych ziemiach zwiększenie liczby klasztorów zmusiło prowincję franciszkańską do tworzenia mniejszych okręgów, zw. kustodiami. Rządzili nimi wyznaczeni przez prowincjałów przełożeni: kustosze i wikariusze. Każdy okręg stanowił jednocześnie teren kwesty, rekrutacji i działalności duszpasterskiej konwentów.

Czesko-polska prowincja miała więc w XIII wieku - 7 kustodii, a prowincja saska - 12, w tym szczecińską, która, obejmowała - 6 klasztorów. Obok Szczecina wchodziły tu: Gryfice, Choszczno i Pyrzyce - na prawym brzegu Odry oraz Gryfia¹¹ i Przęsław¹² - na lewym. W XIV wieku powstał kolejny klasztor w Drawsku, a w XVI wieku w Ostrowie¹³. Tak więc w średniowieczu w prowincji saskiej, kustodii szczecińskiej,

⁸ H.E. Wyczawski, *Franciszkanie, Bracia Mniejsi, Ordo Fratrum Minorum (OFM). Po 1517 - Bracia mniejsi*, w: Encyklopedia Katolicka, t. V, Lublin 1989, kol. 481.

⁹ A. Zwiercan, *Franciszkanie, Bracia Mniejsi, Ordo Fratrum Minorum (OFM). Po 1517 - Bracia mniejsi konwentualni*, w: Encyklopedia Katolicka, t. V, Lublin 1989, kol. 489.

¹⁰ M. Daniluk, *Franciszkanie, Bracia Mniejsi, Ordo Fratrum Minorum (OFM). W Polsce - do 1517*, w: Encyklopedia Katolicka, t. V, Lublin 1989, kol. 494.

¹¹ Konwent franciszkański w Gryfii powstał w 1242 r. H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster*, I, s. 609.

¹² Konwent franciszkański w Przęsławiu powstał przed 1251 r. B. Kumor, *Kamieńska diecezja*, w: Encyklopedia Katolicka, t. VIII, Lublin 2000, kol. 494.

¹³ W Ostrowiu (Güstrow) klasztor franciszkański powstał w 1509 r. na miejscu spalonej w 1508 r. kaplicy Świętego Krzyża Pana Jezusa. Relikt katolicyzmu najdłużej utrzymywał się tutaj. Dopiero w 1547 r. do tego miasta przybył G. Oemcke, przyjaciel Lutera. Trudno jest powiedzieć, kiedy franciszkanie musieli opuścić to miasto. M. Okoń, *Güstrow*, w: Encyklopedia Katolicka, t. VI, Lublin 1993, kol. 406-407; B. Kumor, *Kamieńska diecezja*, kol. 494.

na terenie biskupstwa kamieńskiego było 8 klasztorów franciszkańskich¹⁴, zaś na terenie (obecnie polskiego) Pomorza - 5. Sytuacja ta nie zmieniła się nawet wtedy, gdy w 1521 roku prowincja saska podzieliła się na dwie: dolnosaksońską i górnosaksońską. Szczecin wraz z kustodiami w Magdeburgu, Halberstadt, Lubece, Brandenburgu i Brennie pozostał przy prowincji dolnosaksońskiej¹⁵.

Niniejszy artykuł skupia się na działalności franciszkanów tylko na Pomorzu Zachodnim i Środkowym, czyli w granicach dzisiejszej Polski, więc skoncentrujemy się teraz na owych pięć konwentach w: Szczecinie, Gryficach, Choszcznie, Pyrzycach i Drawsku. Dochodzi tutaj jeszcze jeden konwent - oo. Bernardynów w Lęborku.

Franciszkanie wpisali się na trzy wieki zarówno w pejzaż miasta Szczecina, jak i tego regionu - prowadząc działalność naukową, pomagając ubogim i chorym. A także ucząc uprawy roli, budowy dróg czy ogrodnictwa.

Do Szczecina franciszkanie przybyli W 1240 roku, za rządów księcia Barnima I (ur. ok. 1210 roku, zm. 14 listopada 1278 roku w Dąbiu) najprawdopodobniej z okręgu reńsko-westfalskiego¹⁶. Otrzymali od rodziny Barvot plac nad Odrą. Początkowo postawili skromne drewniane mieszkanie i niewielką murowaną kaplicę. Szybko zyskali sobie sympatię mieszkańców. Zajmowali się bowiem tym, czym nikt w mieście zajmować się nie chciał. Ich praca skupiała się głównie na pomocy bezdomnym, biednym i chorym. Już w 1247 roku franciszkanie zorganizowali szpital Świętego Ducha, nieco później szpital św. Jerzego. Zakonnicy powołali do istnienia tzw. Bractwo Ubogich, które roztaczało opiekę nad chorymi cudzoziemcami. To oni w razie śmierci tych chorych organizowali im pochówki.

Z początkiem XIV wieku przystąpili do budowy nowego kościoła, która przebiegała w ramach trzech faz. W pierwszej fazie ok. 1300 roku wzniesiono prezbiterium. Korpus nawowy (druga faza) powstał w pierwszej połowie XIV wieku. W trzeciej fazie przypadającej na I połowę XV wieku powstało sukcesywnie 10 kaplic między szkarpami.

W uznaniu dla ich pracy i z wdzięczności w 1334 roku szczecinianie ufundowali ołtarz główny dla nowego murowanego kościoła. Wspomniana świątynia była wtedy najznamienitszą budowlą sakralną w Szczecinie, o czym świadczy chociażby fakt złożenia w nim w 1412 roku prochów burmistrza miasta Ottona Jageteuffela, o czym pisze kronikarz Meyer.

Z czasów średniowiecza znamy kilku gwardianów. Byli to: Heinrich von Seehausen (1267-89), Otto Misner (1345), Heinrich Pentzelin (1401), Nikolaus Wilde (1413), Paul Angermann (1497), Nikolaus Buga (1508) i Jakob Schröder (1525-27)¹⁷.

Z powodu szerzącej się reformacji franciszkanie opuścili miasto w 1527 roku udając się do Meklemburgii¹⁸. Tutaj trzeba dodać, że zwolennicy Lutra byli bezwzględni. Podczas pasterki w 1525 roku w kościele św. Jakuba Apostoła pobito dwóch kapłanów, a 27 grudnia tegoż roku, tłum mieszczan wtargnął do klasztoru franciszkańskiego i poturbował znajdujących się tam mnichów i mieszczan¹⁹.

¹⁴ Były to: Szczecin (1240), Gryfia (1242), Przęsław (przed 1251), Gryfice (1264), Choszczno (po 1285), Pyrzyce (1286) i Drawsko (1350) i Ostrów (1509). B. Kumor (*Kamieńska diecezja*, kol. 494) mówi też o 8 konwentach; podaje inne daty powstania konwentów W Choszcznie (przed 1338) i Drawsku (1385).

¹⁵ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klösten* t. 11, s. 454.

¹⁶ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klösten* t. II, s. 449-450.

¹⁷ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster*, t. II, s. 453.

¹⁸ Wraz z nadejściem reformacji kończy się czas zakonów. Luter, twórca ruchu reformatorskiego (były zakonnik), uważał, że zakony należy likwidować. Początek reformacji W Szczecinie datuje się na przełom 1522/23 r. Wtedy to doszło do Wymiany listów między Marcinem Lutrem a radą miast: Szczecina. Rajcy oskarżyli duchownych, W tym i franciszkanów, że w związku z niepłaceniem przez nich podatków kasa miejska jest uboższa o 6 tysięcy guldenów rocznie. Pierwsi luterkańscy kaznodzieje trafiali ze swoimi kazaniem głównie do biedoty. Podburzali ją, mówiąc że klasztory gromadzą potężne bogactwa. To doprowadziło do zamieszek w 1525 r. Tłum zwolenników reformacji wtargnął na teren klasztoru i poturbował znajdujących się tam zakonników. W efekcie W 1527 r. franciszkanie potajemnie opuścili miasto.

¹⁹ B. Wachowiak, *Szczecin w okresie przewagi państwa feudalnego 1478-1713*, w: G. Labuda (red.), *Dzieje Szczecina wiek X - 1805*, Warszawa-Poznań 1985, s. 255-256.

Kościół franciszkański zamieniono na zbór protestancki, a w zabudowaniach klasztornych urządzono przytułek dla biednych²⁰. W czasach napoleońskich (pocz. XIX wieku) zamieniono kościół na magazyn żywności. Niedługo potem, w 1856 roku klasztor zburzono. W jego miejsce postawiono zabudowania mieszczańskie²¹.

Gryfice to kolejne miasto pobytu franciszkanów. Książę Warcisław III (ur. ok. 1211 roku, zm. 17 maja 1264 roku) lokował miasto na prawie lubeckim 14 maja 1250 roku²². W 1264 roku książę Barnim I nazwał je Nowe Miasto Gryfenberk (Nova civitas Griphenberch). Pierwszą świątynią był kościół fary, drugim - klasztor franciszkanów, kolejnymi kaplice szpitalne: Świętego Ducha, św. Jerzego i św. Gertrudy²³. Franciszkanie do Gryfic przybyli w 1264 roku²⁴. Jeszcze w XIII wieku powstał tutaj ich klasztor wraz z przylegającym do niego kościołem (przy ul. Brackiej i Klasztornej). Przebywali oni tutaj do reformacji - do 1533 roku²⁵.

Pod koniec XIII wieku franciszkanie przybyli do Choszczna. Zostali oni sprowadzeni tutaj po 1285 roku, gdyż w tym roku wzmiankowany jest klasztor franciszkański. Usytuowany był on w południowo-zachodniej części miasta, tuż przed murami miejskimi. Zespół klasztorny tworzył zamknięty czworobok, składający się z kościoła od północy i z połączonych z nim trzech skrzydeł. W środku znajdował się wirydarz. Kościół klasztorny - bezwieżowy, trójnawowy, z zamkniętym trójbocznie prezbiterium, miał długość 49 m i szerokość 17 m²⁶. Od strony południowej przylegał do kościoła klasztor z kruzgankiem i kapitułarzem, oddzielony od kościoła wysoką sienią. W pobliżu klasztoru był ogród i cmentarz. Franciszkanie przebywali tutaj do reformacji, którą przeprowadził w tym mieście w 1536 roku Jerzy Buchholtzer. Do końca XIX wieku przetrwała jedynie ruina kościoła i skrzydło wschodnie klasztoru, gdzie zachowała się kamienna płyta z 1313 roku. Pierwszy raz klasztor spłonął 20 lipca 1511 roku, drugi raz w 1672 roku, a kościół 24 marca 1637 roku²⁷. W 1650 roku zawaliła się ściana frontowa kościoła. Nie odbudowano go i w XVIII wieku stały już tylko mury obwodowe.

W Pyrzycach franciszkanie byli w 1286 roku. Pod tym rokiem wymieniony jest gwardian Johann von Koswig²⁸. Klasztor powstał, zanim nowe miasto okolono murami, bo zlokalizowano go w południowo-wschodnim narożniku obok Baszty Mniszej, którą braci mieli w opiece i której bronili. O klasztorze nie mamy wiele wiadomości. Według statutów kapituły kamieńskiej z ok. 1380 roku pyrzyccy bracia mieli

²⁰ Znalazło w nim schronienie i utrzymanie 150 osób. B. Wachowiak, *Szczecin w okresie przewagi państwa feudalnego*, s. 259.

²¹ Wojna szwedzko-brandenburska w 1677 r. uszkodziła kościół. W czasie pobytu Szwedów w Szczecinie pełnił on rolę kościoła garnizonowego. Około 1694 r. miała miejsce częściowa rozbiórka klasztoru, a z otrzymanych belek zrobiono nową ambonę i chór muzyczny w kościele. Czas wojen napoleońskich był niekorzystny dla kościoła i zostaje on zamieniony na magazyn żywnościowy, usunięto całe wyposażenie, zniszczono polichromię. W XIX wieku był trzykrotnie zamykany z powodu złego stanu technicznego. Gruntowniejsze prace remontowe przeprowadzono w latach 1834-37 poprzez odnowienie sklepień nad prezbiterium i ich przebudowę nad nawami bocznymi. W roku 1856 zburzono stare budynki klasztorne i wybudowano na ich miejscu nowe pomieszczenia dla mieszkańców przytułku. W 1900 r. budowniczy miejski zażądał zabezpieczenia fundamentów i wzmocnienia filarów, gmina kościelna wobec dużych kosztów tych prac dążyła do rozebrania kościoła. Burzliwą dyskusję przesądził ostatecznie konserwator dr Hugo Lemcke ratując cenny zabytek. Do roku 1915 użytkowany był przez gminy protestanckie św. Mikołaja i św. Jana, potem jako magazyn. W latach 1929-30 prowadzone prace badawcze ujawniły fundamenty pierwotnego kościoła z XIII wieku. W latach 1930-33 wykonano najpoważniejsze zabiegi konserwatorskie i usztywnienie kościoła przez ankrowanie. Podczas II wojny światowej 1939-1945 kościół ocalał, choć zniszczeniu uległy, podczas bombardowań, ostaniające go budynki miejskie.

²² PUB, I, nr 514; Codex, I, nr 440.

²³ Za: Białecki t. (pod red.), *Ziemia Gryficka* 1969, Gryfickie Towarzystwo Kultury w Gryficach, Szczecin 1971, s. 95.

²⁴ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster* t. I, s. 583.

²⁵ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster* t. I, s. 587.

²⁶ W kościele znajdował się ołtarz św. Krzysztofa, Świętej Trójcy i Wszystkich Świętych z 1491 r. Por. E. Rymar, *Biskupi - mnisi - reformatorzy. Studia z dziejów diecezji kamieńskiej*, w: „Rozprawy i Studia”, t. 405, Szczecin 2002, s. 258. Znajdował się tu także inny ołtarz św. Szymona Apostoła wraz ze Wszystkimi Świętymi i Świętym Krzyżem, z patronatem Anny, wdowy po Gunterze von Kremptowie z 1491 r. Tamże, s. 280.

²⁷ Por. E. Rymar, *Biskupi - mnisi - reformatorzy*, s. 240.

²⁸ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster*; t. II, s. 254.

obowiązek dostarczać co roku na Zielone Świąta do Kamienia Pomorskiego łąsz²⁹ „dobrego piwa pyrzyckiego”, cztery beczki piwa stargardzkiego, 10 mitr farby brunatnej i niebieskiej³⁰. Wiemy też, że franciszkanie mieli w Stargardzie Szczecińskim domeczek noclegowy, dla celów prowadzenia działalności żebraczej. Mieszkało tam dwóch zakonników³¹.

Franciszkanie w Pyrzycach byli do 1535 roku. Kościół w 1585 roku był już zrujnowany³². Resztki muru kościelnego istniały jeszcze w 1784 roku i przetrwały do XX wieku³³. Klasztor przetrwał do 1945 roku.

Kolejnym miastem obecności franciszkanów to Drawsko. Miasto ufundował margrabia z Brandenburga w 1297 roku. O klasztorze w Drawsku³⁴ wiemy niewiele. Wzmianka o ich pierwszym klasztorze pochodzi z 1350 roku³⁵. Zostali oni zaproszeni przez margrabiego Ludwika I Starszego Wittelsbacha do przybycia w jego posiadłości. Prawdopodobnie powołał ich z Choszczna³⁶. Margrabia (Drawsko w tym czasie wchodziło w skład Brandenburskiej) zobowiązał się wybudować dla nich klasztor i wyposażyć go. Klasztor znajdował się wewnątrz murów miejskich przy szkole³⁷. Zakonnicy pracowali owocnie w mieście i okolicy do reformacji. W 1537 roku opuścili klasztor i miasto pod naciskiem szerzącego się luteranizmu³⁸.

1.3. Bernardyni

W Lęborku swój klasztor posiadali franciszkanie - obserwanci w Polsce zw. bernardynami. Klasztor ten istniał już w 1526 roku, a położony był przy murze miejskim za młynem wodnym. O klasztorze tym wspomina również książę Barnim IX (ur. 2 grudnia 1501 roku, zm. 2 listopada 1573 roku w Grabowie, znany jako Barnim XI, w historiografii występujący z przydomkiem Stary lub Pobożny) w dokumencie datowanym 6 lipca 1543 roku, a skierowanym do namiestnika Słupska, Sławna i starosty lęborskiego Jakuba Wobesera, podkreślając w nim swoją życzliwość dla fundacji jego przodków. To jest jedyna źródłowa wzmianka tym klasztorze³⁹.

1.4. Znani franciszkanie

Historia średniowieczna odnotowuje licznych franciszkanów znanych z imienia i nazwiska, chociażby niektórzy gwardianie, czy profesorowie. Jednakże najbardziej czytelnymi stali się Henryk de Apolda i Jan Knipstro. Pierwszy z nich pełnił funkcję biskupa pomocniczego w Kamieniu Pomorskim, a drugi został luteraninem.

W historii diecezji kamieńskiej (14 października 1140 - 12 października 1545 roku)⁴⁰ było 29 biskupów diecezjalnych i 7 elektorów oraz 18 biskupów pomocniczych. W przypadku biskupów

²⁹ Łasz²⁹ - dawna jednostka miary objętości dla towarów sypkich, głównie zboża, stosowana od XIV do XIX wieku, w portach nadbałtyckich. Liczyła od 3000 do 3840 litrów (dm³). Łasz²⁹ dzieli się na 30 korców lub 60 szefli.

³⁰ E. Rymar, *Biskupi - mnisi - reformatorzy*, s. 181.

³¹ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster* t. II, s. 257.

³² Pierwszy kościół spłonął w 1496 r. E. Rymar, *Biskupi - mnisi - reformatorzy*, s. 181.

³³ W XX wieku był tu tylko zaledwie krużganek z kościoła, rozebrany w latach pięćdziesiątych tego wieku. W budynku klasztoru po wyprowadzeniu szkoły od 1916 r. była biblioteka, księgarnia i muzeum regionalne. Budynek spłonął w 1945 r., a zbiory muzealne rozwieziono wraz z gruzami. Gotycka studnia, wspomniana w 1585 r., wykonana z wielkich kamieni polnych, widoczna na szkicu z 1930 r. 4 została całkowicie zasypana ok. 1970 r. E. Rymar, *Biskupi - mnisi f reformatorzy*, s. 185.

³⁴ Drawsko zostało lokowane na prawie lubeckim. L. Bończa-Bystrzycki, *Sztuka sakralna diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*, „Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Kościelne” (1975) 6-8, s. 198.

³⁵ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster*, t. I, s. 454.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże.

³⁸ H. Heyden, *Kirchengeschichte von Pommern*, t. I, Stettin 1937, s. 175; M. Chorzępa, *Zakony w okresie przedreformacyjnym - w granicach dzisiejszej diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej*, „Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Kościelne” (1975) 6-8, s. 240; H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster*, t. I, s. 454-455.

³⁹ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster*, t. II, s. 109.

⁴⁰ Biskupstwo pomorskie w Wolinie erygował papież Innocenty II bullą *Ex commisa nobis* 14 października 1140 r. Kościół pw. św. Wojciecha w Wolinie został katedrą. Biskupstwo pomorskie od początku swego istnienia była pod

pomocniczych rekrutowali się oni głównie z szeregów zakonnych. Na ową liczbę 18 biskupów, aż 14 było zakonnikami: 6 dominikanów; 4 - augustianów; 2 - cystersów; 1 _ nieznaney proveniencji i 1 franciszkanin.

Franciszkaninem był Henryk de Apolda. Wywodził się on z Apoldy k. Weimaru. 3 lipca 1329 roku został mianowany przez papieża Jana XXII tytularnym biskupem Lepanto w Grecji. Jako biskup tytularny posługiwał w diecezji Halberstadt (1331), potem w rodzinnej metropolii mogunckiej, z przeznaczeniem dla Erfurtu (1338), a następnie był biskupem pomocniczy w Hildesheimie (1339). Natomiast zimą roku 1342/1343 pełnił posługę w diecezji kamieńskiej. Wiemy, że jako biskup pomocniczy Kamienia Pomorskiego 9 grudnia 1342 roku udzielił odpustu kościołowi klasztornemu augustianów-eremitów w Chojnie. Z kolei 12 marca 1343 roku w Przęcławiu (Prenzlau) konsekrował wielki ołtarz w tamtejszym kościele dominikanów. Od 1 grudnia 1343 roku spotykamy go w Moguncji. Zmarł prawdopodobnie przed 1351⁴¹.

Franciszkanie mieli też swój ważny udział w rozwoju intelektualnym duchownych pracując na uniwersytecie w Greifswaldzie. Zresztą tam też posiadali swój konwent. Gdy 17 października 1456 roku miało miejsce poświęcenie uniwersytetu wobec bp. Henninga Iwena, kapituły kamieńskiej i gryfickiej, duchownych i studentów - wykład inauguracyjny wygłosił franciszkanin Wemer Vermer, profesor teologii⁴².

Franciszkanie, którzy zapisali piękną kartę pracy duszpasterskiej, naukowej, kulturalnej a nade wszystko charytatywnej wpisują się też w dzieło wprowadzenia reformacji na Pomorzu Zachodnim. Przyczyniła się do tego negatywna postawa franciszkanina pyrzyckiego - Jan Knipstro.

Kim on był? Urodził się W 1497 roku W Sandow k. Hawelbergu. Od 1516 roku, jako franciszkanin jednego ze śląskich klasztorów, rozpoczął studia na uniwersytecie we Frankfurcie na Odrę. Na uniwersytecie tym 20 stycznia 1518 roku dominikanin z Lipska, Jan Tetzl zorganizował wielką dysputę publiczną z udziałem ok. 300 mieszczan, studentów i mnichów z Marchii Brandenburskiej, w związku z wystąpieniem Marcina Lutra w 1517 roku w Wittenberdze z 95 tezami przeciwko odpustom i papieżowi. Po oskarżycielskiej mowie Tetzla z tłumem studentów wystąpił z polemiką i obroną M. Lutra 20-letni Jan Knipstro. Po wpływie Tetzla władze uczelni relegowały go za to; aby zaś nie szerzył herezji w okolicy, władze zakonne zesłały go do pyrzyckiego klasztoru. Tutaj w Pyrzycach, począwszy od 1521 roku zaczął publicznie głosić luteranizm. Został więc wydalony z Pyrzyc w 1523 roku pod wpływem opata kołbackiego Walentego Ludovici (+1530 roku) i rady miejskiej. Znalazł schronienie u Pawła Rodego w Szczecinie. Ożenił się z mniszką augustiańską z Pyrzyc - Anną z możnego szlacheckiego rodu Steinwehrów z Dobropola koło Dolic⁴³. Głosił nauki W Stargardzie Szczecińskim, Straslundzie i Greifswaldzie. Brał udział w sejmiku Trzebiatowskim 13 grudnia 1534 roku, obok Pawła Rodego ze Szczecina i Faustyna Blenna z Pyrzyc. W 1535

bezpośrednią zależnością od Stolicy Apostolskiej. Siedziba biskupstwa pomorskiego, zwanego wolińskim, po 30 latach została przeniesiona do Uznamia, a stąd, w 1177 r. do Kamienia Pomorskiego, jako ludniejszego i bezpieczniejszego miasta - jak to określił papież Klemens III w swojej bulli *Ex iniuncta nobis a Deo*, z 25 lutego 1188 r. Zmiana siedziby biskupiej podyktowana była najazdami duńskimi, podczas których Wolin został doszczętnie zniszczony. Bulla ta stwierdzała, iż diecezja zwana odtąd kamieńską- od początku swego istnienia miała przywilej wolności polegający na tym, iż biskupstwo to (sedes ipsa) poddane było samemu biskupowi rzymskiemu. Gwarantowała ona niezależność biskupstwa na zawsze „perpetuis temporibus”. Codex Pomeraniae Diplomaticus, wyd. K. F. W. Hasselbach i J. G. L. Kosegarten, t. 1, Greifswald 1843-1852, nr 63; Pommersches Urkundenbuch, t. I, Szczecin 1868, nr 111 i Bullarium Poloniae, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, t. 1, Rzym 1982, nr 29; A. Weiss, *Biskupstwa bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej w średniowiecznej Europie*, Lublin 1992, s. 270-271; S. Nowogrodzki, *Walka o biskupstwo kamieńskie za Kazimierza Wielkiego*, „Jantar” (1938) 4 (8), S. 217-218; J. Walicki, *Przynależność metropolitalna biskupstwa kamieńskiego i lubuskiego na tle rywalizacji Magdeburga i Gniezna*, Lublin 1960; H. Heyden, *Kirchengeschichte Pommerns*, t. 2, Köln-Braunsfelk 1957; E. Rymar, *Biskup - mnisi - reformatorzy. Studia z dziejów diecezji kamieńskiej*, Szczecin 2002; K. R. Prokop, *Biskupi zachodniopomorscy (zachodniopomorscy-XX w.)*, Koszalin 2003; G. Wejman, *Organizacja kościelna Kamienia Pomorskiego w latach 1124-1544*, Szczecin 1997.

⁴¹ E. Rymar, *Biskupi - mnisi - reformatorzy*, s. 35; K. R. Prokop, *Biskupi Zachodniopomorscy*, s. 195-196.

⁴² T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, tłum. K. Gołda, t. 1, s. 553 i przyp. 1070.

Uniwersytet został erygowany 29 maja 1456 r. 18 października 1456 r. miały miejsce pierwsze promocje na profesorów i doktorów, a 19 października tegoż roku immatrykulacja 173 studentów. Tamże.

⁴³ E. Rymar, *Biskupi - mnisi - reformatorzy*, s. 182 i 187.

roku został generalnym superintendentem Kościoła pomorskiego⁴⁴, a potem profesorem teologii i rektorem uniwersytetu w Greifswaldzie. Zmarł 4 października 1556 roku⁴⁵.

13 grudnia 1534 roku, po sejmiku w Trzebiatowie, na którym książęta pomorscy uznali w myśl zasady cuius regio, eius religio protestantyzm za religię obowiązującą na terenie całego Pomorza, skończyła się na wiele wieków działalność zakonów, w tym franciszkanów.

2. Franciszkanie na Pomorzu po II wojnie światowej

2.1. Rzeczywistość Pomorza Zachodniego i Środkowego

Po II wojnie światowej zakonnicy i zakonnice włączyli się w odbudowę duchową i materialną Polski. Kiedy 15 sierpnia 1945 roku powstała administracja apostolska kamieńska, lubuska i prałatury pilskiej, pierwszym jej bardzo odczuwalnym problemem był brak kapłanów. Na jej terenie⁴⁶ pozostało tylko 10 księży zakonnych z 5 zakonów. W miarę szybko przybywali nowi kapłani zakonni. Najlicniejszą grupę stanowili księża chrystusowcy, ale także franciszkanie, misjonarze św. Wincentego á Paulo, salezjanie, oblaci, zmartwychwstańcy, saletyni. Podobnie trudna sytuacja była w przypadku sióstr zakonnych. Na obszarze gorzowskiej administracji apostolskiej przed 1939 roku było 7 czynnych żeńskich zgromadzeń zakonnych; w 41 miejscowościach pracowało 308 sióstr. Po zakończeniu wojny z wyżej wymienionych placówek pozostały tylko 54 siostry z pięciu zgromadzeń w 16 domach zakonnych.

W 1971 roku, tuż przed podziałem tej ogromnej administracji apostolskiej gorzowskiej na trzy diecezje: gorzowską, koszalińsko-kołobrzeską i szczecińsko-kamieńską na tym obszarze pracowało już 957 kapłanów, z czego 420 to księża konni oraz ponad 700 sióstr z 38 zgromadzeń. Pomagali oni w obsłudze prawie 2 milionów 300 tys. katolików.

Wielkim dobrodziejem zakonów okazał się prymas Polski kard. Stefan Wyszyński. W 1971 roku dzięki niemu zostały one w ordynariacie gorzowskim uwłaszczone, na mocy aequitas canonicae. To pozwalało im nabywać na własność teren pod kościoł i klasztor. Prymas Polski uważał, że Kościół katolicki bez zakonów nie poradzi sobie, na co nie zgodził się pierwszy ordynariusz tych ziem ks. Inf. Edmund Nowicki. Kardynał Stefan Wyszyński był przekonany o tym, że wrogom Kościoła łatwiej jest walczyć wtedy, kiedy nie pracują w diecezjach zakonnicy i zakonnice.

Jak na teren ziemi szczecińskiej ruszyli księża chrystusowcy, tak na teren ziemi koszalińskiej i słupskiej franciszkanie - kapucyni i franciszkanie konwentualni.

⁴⁴ E. Rymar, *Biskupi - mnisi - reformatorzy*, s. 181-182. W tymże roku wizytuje bezskutecznie w Strzałowie, a potem udaje się do Wołogoszczy. t. Kantow, Pomerania. *Kronika pomorska z XVI wieku*, tłum. K. Gołda, t. 2, Szczecin 2005, s. 215.

⁴⁵ Tamże, s. 182.

⁴⁶ Obejmowała ona obszar 44 836 km², czyli więcej niż 1/7 części terytorium powojennej Polski. W jej skład weszły ziemie leżące nad Odrą i dolną Wartą - z archidiecezji wrocławskiej, Pomorze Zachodnie od Szczecina aż po Łębork - z diecezji berlińskiej oraz teren dotychczasowej prałatury pilskiej. Zasadniczo cały obszar administracji gorzowskiej mieścił się w III okręgu administracyjny tzw. Ziemi Odzyskanych. Czyli państwowo, granice administracji biegły: wschodnia i południowa - wzdłuż wschodnich granic powiatów: Łębork, Bytów, Człuchów, Złotów, Piła, Strzelce Krajeńskie, Międzyrzecz, Babimost, Wschowa i Zielona Góra; zachodnia - po linii Odry i Nysy Łużyckiej i północna wzdłuż Morza Bałtyckiego. Kościelnie zaś administracja gorzowska obejmowała: z prałatury pilskiej - 75 parafii, 8 wikariatów lokalnych, 1 samodzielny placówkę duszpasterską; z diecezji berlińskiej 9 parafii i 22 kuracje; z archidiecezji wrocławskiej - 3 dekanaty, 19 parafii, 5 kuracji, 3 wikariaty lokalne. Ogromna administracja apostolska sięgała, zatem od Zielonej Góry po Słupsk i Łębork, od Szczecina i Świnoujścia po Babimost i Wschowę. K. Kozłowski, *Region zachodniopomorski w latach 1945-2005. Przemiany społeczne i administracyjne*, W: K. Kozłowski (red.), *Pomorze Zachodnie w latach 1945-2005. Wybrane problemy polityczne, administracyjne, demograficzne i ekonomiczne*, Szczecin 2005, s. 11, także E. Welzandt, *Rys historyczny diecezji gorzowskiej*, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne (1970) 7, s. 280; Schematismus des Bistums Berlin für das Jahr 1942, Berlin 1942; M. Chorzępa, *Rozwój organizacji kościelnej na Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim w latach 1945-1965*, „Nasza Przyszłość” (1965) 22, s. 114; G. Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945-1972*, Szczecin 2007, s. 133.

2.2. Kapucyni

Kapucyni, podobnie jak chrystusowcy W tym samym czasie - 4 maja 1945 roku - dotarli na Pomorze Środkowe. Ks. dr Florian Berlik TChr do Szczecina, a o. dr Jerzy Rumak OFM Cap do Piły. Ojciec Rumak 6 maja (w niedzielę) w katedrze Świętej Rodziny odprawił Mszę św.⁴⁷. Dnia 8 maja tegoż roku Władze miejskie przekazały kapucynom w zarząd kościół św. Antoniego W Pile⁴⁸. Z tym jednak, że parafia tutaj została erygowana dopiero 1 czerwca 1951 roku⁴⁹. Pierwszym proboszczem, jeszcze przed oficjalnym erygowaniem parafii był o. dr Jerzy Rumak (1945-1946). Był on też cenzorem ksiąg W Kurii gorzowskiej⁵⁰. Od lipca 1946 do października 1964 roku proboszczem było. Przemysław Knap OFM Cap⁵¹. Za kolejnych proboszczów ojcowie Wybudowali klasztor W latach 1957-1958; drugie skrzydło klasztoru dobudowano W latach 1980-82. Przy tej parafii też mieści się siedziba Rady Regionalnej Zakonu Franciszkańskiego Świeckich. Franciszkański Zakon Świeckich⁵² ma także swoją siedzibę W Słupsku. Powstał on tutaj W latach 50. XX wieku. Od początku był związany z kościołem pw. św. Ottona i zakonem Sióstr Klarysek od Wieczystej Adoracji i Najświętszego Sakramentu⁵³.

W Krzyżu kapucyni osadzili się 21 czerwca 1945 roku. Tego dnia do miasta przybył o. Euzebiusz Kawalla OFM Cap⁵⁴. Parafia była tu kanonicznie erygowana już w 1936 roku⁵⁵. Zaś dzięki staraniom o. Rumaka do Wałcza przybył o. Ernest Łancucha OFM Cap. Oficjalne przejęcie kościoła św. Antoniego i pastorówki w tym mieście miało miejsce 29 kwietnia 1946 roku⁵⁶. Parafia została erygowana 9 września 1949 roku⁵⁷.

Do końca 1945 roku ukształtowały się zatem na terenie administracji apostolskiej kamieńskiej, lubuskiej i prałatury pilskiej 4 „centra” kapucyńskie: Gorzów Wlkp. (do 1966 roku pracowali tutaj kapucyni prowincji krakowskiej, a następnie prowincji warszawskiej)⁵⁸, Krzyż (kapucyni byli tutaj do 1964 roku; ponadto w ramach tej parafii obsługiwali do połowy 1948 roku placówkę duszpasterską w Wieluniu

⁴⁷ R. Prejs, *Ojcowie kapucyni w diecezji gorzowskiej*, w: P. Socha (red.) przy współpracy Z. Leca, *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na ziemi lubuskiej, Pomorzu Zachodnim i północnym (1945-1995)*, Zielona Góra-Gorzów Wlkp. 1998, s. 488.

⁴⁸ R. Prejs, *Ojcowie kapucyni*, s. 489.

⁴⁹ *Kanoniczna erekcja parafii*, „Zarządzenia Kurii Gorzowskiej” (dalej: ZKG) (1951) 7-12, s. 221. Chociaż Schematyzm Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej (SDKK), Koszalin 1998, s. 318 podaje, że parafia była erygowana 11 maja 1951 r.

⁵⁰ *Personalia*, „Zarządzenia Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej” (dalej: ZAA) (1945) 3, s. 20.

⁵¹ Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Prałatury Pilskiej, Gorzów 1949, s. 167. Przybył on z parafii Świętego Krzyża z Gorzowa Wlkp. Archiwum Diecezji Zielono-górsko-Gorzowskiej (dalej: ADZG), Kancelaria, sygn. Ha8, nr 249, Życiorys o. Kapucynów, lata 1957-1967, Życiorys o. Przemysława Knapa.

⁵² Abp Marian Przykucki 3 czerwca 1994 r. wydał dekret potwierdzający istnienie na terenie archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej Franciszkańskiego Zakonu Świeckich. Prowadzą oni tutaj dwa ośrodki dla bezdomnych w Świnoujściu i Policach oraz kuchnię dla ubogich w Stargardzie Szczecińskim. *Prezbiterium* (1994) 7-8, s. 216-217; A. Offmański, *W posłudze ludowi Pomorza Zachodniego*, „Zeszyty katechetyczne” (1997) 6, s. 36.

⁵³ <http://www.klaryski.slupsk.pl/>

⁵⁴ R. Prejs, *Ojcowie kapucyni*, s. 489.

⁵⁵ SDG, 1969, s. 274.

⁵⁶ To on, jesienią 1945 r., otrzymał od swego prowincjała o. Kazimierza Niczyńskiego OFM Cap akceptację na założenie w Wałczu placówki zakonnej. Zgodę na to wyraził także ówczesny ministrator apostolski w Gorzowie Wlkp. ks. inf. dr Edmund Nowicki. O. Ernest wystarał też o przejęcie opuszczonego kościoła wraz z pastorówką i ogrodem przy ul. Orlej. Przekazanie obiektów miało miejsce w dniu 29 kwietnia 1946 r. Uroczyste poświęcenie kościoła miało miejsce 16 czerwca 1946 r.

⁵⁷ SDKK, 1998, s. 468. P

⁵⁸ ADZG, Kancelaria, sygn. Ha8, nr 244, Kapucyni OFM Cap., lata 1963-1972, Dekret, 131/67 z dn. 10.05.1967 r. Przejęcie placówki przez prowincję warszawską dokonało się 11 stycznia 1966 r. Jednakże po uzyskaniu zgody bp. W. Pluty z dn. 22 grudnia 1966 r. i prymasa Polski jako Legata Stolicy Apostolskiej, mającego również upoważnienia Zarządu Generalnego Zakonu Kapucynów, z dn. 6 lutego 1967 r., Definitorium Prowincjale na posiedzeniu w dniu 23 lutego 1967 r. wyraziło zgodę na formalną erekcję wspomnianej placówki jako hospicjum niezależnego, zgodnie z przepisami Konstytucji Zakonu nr 98 i 131. Dekret wszedł w życie z dniem 10 maja 1967 r. Por. R. Prejs, *Ojcowie kapucyni*, s. 490.

Północnym), Piła i Wałcz (parafia św. Antoniego) oraz placówki: duszpasterska w Dobiegniewie (należącym do parafii w Strzelcach Krajeńskich - byli tutaj do 31 lipca 1958 roku) i „odosobnione” w miejscowościach: Białogard, Myślibórz i Ustronie Morskie⁵⁹.

W Białogardzie i Myśliborzu kapucyni pełnili obowiązki prefektów szkolnych oraz wspomagali miejscowych proboszczów. Były to placówki, w których pracowali w pojedynkę, wyjątkowo pracowali dwóch zakonników na jednej placówce duszpasterskiej. Z powodu trudności zorganizowania życia zakonnego opuścili w połowie 1947 roku Białogard, a rok później Myślibórz⁶⁰.

W połowie 1948 roku kapucyni prowincji krakowskiej opuścili Ustronie Morskie. Przekazali tę placówkę zakonnikom komisariatu warszawskiego. W 1953 roku władze komunistyczne usunęły - mimo zabiegów ks. prał. Zygmunta Szelażka - kapucynów z Ustronia Morskiego⁶¹. Parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w tej miejscowości została erygowana dopiero 1 czerwca 1951 roku, ale już od 1945 roku pracował tutaj o. Sylwester Polek OFMConv, który wcześniej w Gorzowie Wlkp. czynił starania o przydzielenie odpowiednich lokali na potrzeby administracji diecezjalnej oraz zajmował się sprawami majątkowymi; nie posiadał jednak oficjalnej nominacji na referenta czy notariusza⁶².

Dzisiaj kapucyni pracują tylko w Pile i Wałczu.

2.3. Franciszkanie konwentualni

Franciszkanie konwentualni również wcześniej dotarli na Pomorze Środkowe. Posługą duszpasterską objęli oni: Koszalin, Kołobrzeg, Lębork, Sławno, Darłowo i Darłówko. Na Pomorze Zachodnie dotarli w 1988 roku tylko do Szczecina; chociaż około pół roku (od sierpnia 1945 roku do 21 stycznia 1946 roku) w Szczecinie- Dąbiu posługiwał o. Anioł Eugeniusz Kriegel OFMConv, a w Gryfinie niespełna miesiąc (od sierpnia do 2 września 1945 roku) - o. Grzegorz Koziół OFMConv⁶³.

Do Koszalina franciszkanie przybyli już 26 maja 1945 roku. To wówczas z grupą osadników przybył o. Nikodem Szałankiewicz OFMConv. Przejął on 2 kościoły: katolicki św. Józefa⁶⁴ i poprotestancki Najświętszej Maryi Panny⁶⁵. Przy tej drugiej świątyni odprawił on pierwszą Mszę św. 17 czerwca tegoż roku⁶⁶; ten kościół pełnił praktycznie rolę kościoła parafialnego. Kościół Mariacki w 1947 roku odwiedził prymas Polski kard. August Hlond⁶⁷. Poza tymi dwoma kościołami w mieście, w skład parafii koszalińskiej wchodziło jeszcze 21 kościołów w okolicy. Początkowo pracowało tu tylko trzech ojców. Kościoły poza Koszalinem przeobrażały się stopniowo w samodzielne parafie obsługiwane przez księży diecezjalnych.

W samym Koszalinie powstała 1 czerwca 1951 roku druga parafia przy kościele Świętego Krzyża⁶⁸. Obsługiwali ją księża diecezjalni, chociaż niektórzy franciszkanie byli tam wikariuszami. Franciszkanie nie tylko wyremontowali kościół św. Józefa, ale regotyzowali i uporządkowali kościół Najświętszej Maryi Panny. Po powstaniu diecezji koszalińsko-kołobrzesckiej kościół Mariacki stał się katedrą. W lipcu 1974 roku nastąpiła zmiana parafii. Franciszkanie osiedlili się przy kościele Świętego Krzyża⁶⁹ i objęli tamtejszą parafię oraz erygowali pod takim samym tytułem klasztor, a parafię św. Józefa i kościół Mariacki przekazali księżom

⁵⁹ R. Prejs, *Ojcowie kapucyni*, S. 490.

⁶⁰ Tamże, s. 493.

⁶¹ Tamże, s. 493-494.

⁶² Tamże, s. 501. Zob. *Personalia*, ZAA (1945) 2, s. 28.

⁶³ P. Mielczarek, *Pięćdziesięciolecie obecności i pracy duszpasterskiej franciszkanów w diecezji gorzowskiej i koszalińsko-kołobrzesckiej*, „Lignum Vitae” (2001) 2, s. 204-205.

⁶⁴ Kościół gotycki został ufundowany 10 kwietnia 1869 r., a poświęcony 20 października 1870 r. Parafia ta została już erygowana 8 października 1892 r. SAAKLPP, 1949, s. 110.

⁶⁵ Kościół ten pochodzi z XII wieku. Jego rekonstrukcja miała miejsce 1 października 1945 r. Tamże, s. 111.

⁶⁶ P.T. Mielczarek, *Budowle sakralne w Koszalinie na przestrzeni wieków istnienia miasta*, „Koszalińsko-Kołobrzesckie Wiadomości Kościelne” (1975) 6-8, s. 228.

⁶⁷ Tamże, s. 228.

⁶⁸ Ksiądz prał. t. Załuckowski erygując wówczas 132 nowe parafie, w tym koszalińską, powołał się na upoważnienie otrzymane od prymasa Polski abp. Stefana Wyszyńskiego otrzymane 11 maja 1951 r., nr 2194/51/R oraz na KPK, kan. 216, 609 par. 2, 1414, 1418 i 1427-1430. Por. *Kanoniczna erekcja parafii*, ZKG (1951) 7-12, s. 221.

⁶⁹ Kościół został ufundowany w 1926 r., a poświęcony 17 września 1947 r. Schematyzm Diecezji Gorzowskiej, Gorzów Wlkp. 1959, s. 145.

diecezjalnym⁷⁰. Franciszkanie nowy, duży kościół i klasztor wybudowali w latach 1976-81⁷¹. W latach osiemdziesiątych minionego stulecia wybudowano przy klasztorze obszerny, nowoczesny dom katechetyczny.

Do Kołobrzegu przybyli zaś 12 sierpnia 1945 roku. To wówczas na apel prymasa Polski kard. Augusta Hlonda do Kołobrzegu przybyło. Polikarp Maciejowski OFMConv, który otoczył opieką duszpasterską przybywających tu w coraz większej liczbie Polaków. Ojciec przejął jedyny ocalały w mieście kościół Niepokalanego Poczęcia NMP⁷², gdyż świątynia parafialna pw. św. Marcina⁷³ była spalona. W ich polu duszpasterskiego oddziaływania znalazły się także kościoły kołobrzeskie: Podwyższenia Krzyża Świętego⁷⁴ i zniszczona kolegiata pw. Wniebowzięcia NMP⁷⁵, a także w Charzynie⁷⁶, Korzystnie⁷⁷ i Niemierzu⁷⁸. W 1969 roku mieszkało tutaj aż 13 ojców⁷⁹.

1 lipca 1972 roku parafię św. Marcina przejęło duchowieństwo diecezjalne, a franciszkanie zatrzymali się przy poprotestanckim kościele Świętego Krzyża. 3 marca 1973 roku erygowano przy kościele - klasztor franciszkański, a 9 czerwca 1973 erygowano przy nim parafię. Wybudowano tu też nowy budynek klasztorny⁸⁰.

Dwa dni po Kołobrzegu franciszkanie przybyli do Darłowa (14 sierpnia 1945 roku). 1 września 1945 roku dokonano poświęcenia kościoła pw. Wniebowzięcia NMP. 19 maja 1951 roku ordynariusz gorzowski ks. prał. Tadeusz Załuckowski erygował tutaj parafię, ale pw. Matki Bożej Częstochowskiej. Klasztor został dopiero erygowany 3 marca 1973 roku. W roku 1978 na miejscu starego, chylącego się ku upadkowi domu klasztorowego, rozpoczęto budowę nowego, masywnego i okazałego klasztoru, który służy od kilkunastu lat różnym akcjom Prowincji i jest ozdobą miasta Darłowa.

Ojcowie franciszkanie we wrześniu 1975 roku zakupili dom w DarłóWKu od państwa Kubiesów. Zamieszkał w nim brat zakonny Epifaniusz Synak. W marcu 1979 roku br. Epifaniusz został przeniesiony do innego klasztoru, a jako gospodarze domu przybyli br. Stanisław Zalewski i br. Gwalbert Rozwadowski. W październiku 1979 roku dołączył do nich o. Witalis Jaśkiewicz OFMConv. Ukradkiem, w tajemnicy przed komunistycznymi władzami, adaptowali oni jeden z lichych budynków gospodarczych na salkę katechetyczną i kaplicę, w której na Boże Narodzenie 1979 roku o. Witalis odprawił pasterkę dla grupy miejscowych wiernych. 17 lutego 1981 roku biskup koszalińsko-kołobrzescki Ignacy Jeż swoim dekretem ustanowił w DarłóWKu niezależny wikariat pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego. Tego samego dnia erygowano tam klasztor. 11 października 1982 r. przemianowano ten wikariat w niezależną już parafię św. Maksymiliana Marii Kolbego⁸¹.

Od sierpnia 1983 roku nowy gwardian i proboszcz o. Anzelm Grabowski OFMConv (1983-1986) zaczął przygotowywać teren i plany pod kościół i klasztor. Od 9 października 1986 roku gwardianem i proboszczem został o. Hieronim Cyranowski OFMConv. (1986-1992), który cały nowy obiekt, tzn. klasztor i kościół wzniósł od fundamentów, aż po nakrycie dachami. 11 czerwca 1988 roku gdański prowincjał o. Leon Rawalski OFMConv. poświęcił plac pod budowę, a 24 czerwca 1989 roku poświęcono kamień węgielny pod

⁷⁰ P.T. Mielczarek, *Budowle sakralne w Koszalinie*, s. 229.

⁷¹ SDKK, 1998, s. 266.

⁷² Kościół został poświęcony 12 sierpnia 1945 r. SAAKLPP, 1949, s. 109.

⁷³ Parafia została erygowana W 1889 r. Kościół został ufundowany 12 lipca 1894 r., a poświęcony 11 listopada 1895 r. Niestety spalił się w 1945 r. SAAKLPP, 1949, s. 109.

⁷⁴ Poprotestancki kościół wybudowany w 1932 r. Użytkowany przez parafię św. Marcina od 1948 r.

⁷⁵ Wybudowana na przełomie XIV i XV wieku. Odbudowano w niej prezbiterium i oddano je do sakralnego użytku w 1958 r.

⁷⁶ Neogotycki kościół pw. Dzieciątka Jezus został ufundowany w XIX wieku. Poświęcenie jego miało miejsce 25 grudnia 1945 r. SAAKLPP, 1949, s. 106. Tutaj została erygowana parafia pw. św. Franciszka z Asyżu 9 czerwca 1973 r. Do niej włączono kościół w Niemierzu. Jednakże już od 1960 r. oddelegowany był tutaj jeden z ojców, jako pełniący funkcję proboszcza. SDKK, 1988, s. 232.

⁷⁷ Kościół gotycki z XIV wieku pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa, poświęcony został 24 grudnia 1945 r. SDG, 1959, s. 300; SDKK, 1998, s. 232. Parafia tutaj była erygowana 13 września 1980r., ale jeden z ojców był oddelegowany jako pełniący funkcję proboszcza W 1965 r. SDKK, 1988, s. 246-248.

⁷⁸ Kościół barokowy pw. Zbawiciela, fundowany W XV wieku, został poświęcony 24 grudnia 1945 r. SAAKLPP, 1949, s. 106.

⁷⁹ SDG, 1969, s. 131-132.

⁸⁰ SDKK, 1998, s. 238-239.

⁸¹ SDKK, 1998, s. 189.

kościół i klasztor. Ordynariusz koszalińsko-kołobrzeski bp Ignacy Jępoświęcił kościół dnia 17 marca 1993 roku⁸².

Franciszkanie już w 1945 roku byli w Lęborku. Przejęli oni kościół św. Jakuba, jako jedyny katolicki w tym mieście i okolicy. Został on wzniesiony w 1345 roku na fundamentach poprzedniej świątyni. Parafia była już fundowana w 1340⁸³. Pierwszym franciszkańskim proboszczem, który po wojnie tutaj przybył był o. Stefan Chodukiewicz OFMConv. Obsługiwali oni również okoliczne kościoły i kaplice po protestanckie: w Lubowidzu, Brzeźnie, Garczegorzu, Krepkowicach, w Nowej Wsi Lęborskiej, Zwartowie, Chocielewku, Cewicach, Łebuni, Małoszycach, Leśnicach. Ponadto obsługiwali jeszcze w samym Lęborku kościół po protestancki pw. NMP Królowej Polski i kaplicę cmentarna. Wiele z tych kościołów z biegiem lat otrzymało diecezjalnych proboszczów. W Lęborku druga parafia pw. NMP Królowej Polski powstała 17 grudnia 1958 roku⁸⁴. W 1969 roku w Lęborku posługiwało 6 ojców. Obecnie również posługuje 6 ojców i jeden brat. Do parafii św. Jakuba należy zaś tylko kaplica w Miejskim Szpitalu⁸⁵.

Bezpośrednio po wojnie (w 1945 roku) franciszkanie konwentualni przybyli także do Ustki. Tutaj objęli parafię pw. Najświętszego Zbawiciela⁸⁶. W ich zasięgu pozostawał kościół pw. św. Bartłomieja Ap. w Ustce⁸⁷ i kościół pw. Znalezienia Krzyża Świętego w Charnowie⁸⁸. Franciszkanie pozostali w tej miejscowości do 1953 roku⁸⁹.

W 1947 roku spotykamy franciszkanów konwentualnych w Sławnie. Pierwszy przybył tutaj o. Bogumił Talarek OFMConv. Przejęli parafię pw. św. Antoniego⁹⁰, na terenie parafii w samym mieście znajdował się drugi kościół pw. Wniebowzięcia NMP⁹¹. Pod swoją opieką mieli kościoły w: Boleszewie⁹², Kwasowie⁹³, Malechowiu⁹⁴, Ostrowcu⁹⁵, Podgórkach⁹⁶, Radosławiu⁹⁷, Sławsku⁹⁸, Ryszewie⁹⁹, Tychowie¹⁰⁰ oraz kaplicę półpubliczną w szpitalu powiatowym w Sławnie¹⁰¹. Posługę tutaj pełniło od 6 do 10 ojców¹⁰². Franciszkanie w tym mieście pracowali do 1974 roku¹⁰³.

⁸² Tamże.

⁸³ SAAKLPP, 1949, s. 134.

⁸⁴ SDG, 1969, s. 196.

⁸⁵ Lębork został odłączony od diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej 25 marca 1992r bullą papieża Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus*.

⁸⁶ Parafia została erygowana 1 czerwca 1951 r. Kościół parafialny został wybudowany w 1885r., a poświęcony 15 lipca 1945 r. SDG, 1969, s. 246.

⁸⁷ Kościół ten był fundowany w XV wieku, a poświęcony 24 sierpnia 1947 r. SDG, 1959, s. 239.

⁸⁸ SAAKLPP, 1949, s. 213-214 i 201. Kościół był fundowany w XV wieku, a poświęcony 8 grudnia 1945 r. Tamże.

⁸⁹ SDKK, 1988, s. 453.

⁹⁰ Parafia była erygowana w 1924 r. Neogotycki kościół parafialny był konsekrowany 29 maja 1928 r. SDG, 1969, s. 236.

⁹¹ Ten gotycki kościół wybudowany został w XIV wieku. Poświęcenie jego miało miejsce 16 października 1948 r. SDG, 1969, s. 237.

⁹² Był to fundowany w XVII wieku kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego, poświęcony 8 czerwca 1947 r. SDG, 1959, s. 226.

⁹³ Kościół Niepokalanego Serca NMP z XVI Wieku, poświęcony 1 maja 1948 r. Tamże.

⁹⁴ Kościół Oczyszczenia NMP z XVII wieku, poświęcony 2 lutego 1946 r. Tamże.

⁹⁵ Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z XVII wieku, poświęcony 7 grudnia 1947r: Tamże.

⁹⁶ Kościół pw. św. Józefa Oblubieńca z XVII wieku, poświęcony 7 lipca 1947 r. Tamże.

⁹⁷ Kościół pw. MB Szkaplerznej z XIX wieku, poświęcony 31 marca 1946 r. Tamże.

⁹⁸ Kościół pw. św. Piotra i Pawła Ap. z XIII Wieku, poświęcony 22 lipca 1945 r. Tamże. Tutaj parafia powstała 24 stycznia 1986 r., ale od 1963 r. byli przy tym kościele rektorzy. Do 1973 r. byli nimi franciszkanie konwentualni. SDKK, 1988, s. 367-368.

⁹⁹ Był tutaj kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, poświęcony 1 maja 1964 r. SDG, 237.

¹⁰⁰ Był tutaj kościół pw. MB Królowej Polski z XIV wieku, poświęcony 20 października 1958 r. SDG, 1969, s. 237.

¹⁰¹ Kaplica była pw. Najświętszego Serca Jezusowego, poświęcona 18 sierpnia 1946 r. SDG, 1959, s. 226.

¹⁰² SDG, 1959, s. 225 i SDG, 1969, s. 238.

¹⁰³ Zniszczony podczas ostatniej Wojny zabytkowy kościół św. Jana Ewangelisty w Szczecinie Urząd Miejski Szczecina przekazał w roku 1956 Kurii Biskupiej w Gorzowie. 17 lipca 1957 r. Kuria Gorzowska ustanowiła przy kościele rektorat. Biskup gorzowski Teodor Bensch, oddając go pallotynom, 4 października 1957 r. wyraził zgodę na założenie domu Stowarzyszenia w Szczecinie. Kanonicznej erekcji domu dokonano 12 listopada 1957 r. Po 432 latach,

Na teren dzisiejszej archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej franciszkanie przybyli w 1988 roku do Dobrej Szczecińskiej. Miało to miejsce za sprawą ówczesnego prowincjała o. Leona Rawalskiego OFMConv. Pragnieniem ich było, aby otrzymać dawny kościół pofranciszkański (obecnie św. Jana Ewangelisty) w Szczecinie.

Jednakże na ich obecne miejsce zamieszkania wskazał ówczesny ordynariusz szczecińsko-kamieński - bp. Kazimierz Majdański. Z biegiem lat coraz bardziej ono odpowiadało charyzmatowi franciszkańskiemu. Tutaj objęli oni parafię pw. Matki Bożej Królowej Świata, erygowaną w 1985 roku. Do parafii należą kościoły: w Dobrej pw. Matki Bożej Królowej Świata, W Buku pw. św. Antoniego Padewskiego, w Stolcu kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego i kaplica w Rzędzinach pw. Matki Boskiej Częstochowskiej.

Dnia 7 lipca 1989 roku erygowano klasztor, chociaż wspólnota zakonna mieszkała wówczas w nędznym baraku przy kościele. Po zatwierdzeniu planów i zgromadzeniu materiałów przystąpiono do budowy nowego klasztoru. W dość krótkim czasie został wzniesiony dwuskrzydłowy, piętrowy dom, który za patrona otrzymał błogosławionego Rafała Chylińskiego. Poświęcony on został 17 marca 1992 roku przez ówczesnego generała zakonu o. Lafranco Serriniego OFMConv, podczas wizytacji nowego klasztoru.¹⁰⁴

Klasztor służy, obok miejsca zamieszkania i posługi dla ojców (obecnie w Dobrej pracuje 4 ojców i 1 brat; gwardianem jest o. Bogdan Wroński OFMConv.), również jako dom rekolekcyjny. Dom dysponuje łącznie sześcioma pokojami (21 miejsc noclegowych). Na parterze mieści się refektarz na 25 osób. Jest też sala konferencyjna na 30 osób, a także kaplica na 12-14 osób. Oczywiście zawsze można korzystać z kościoła. Wokół klasztoru rozciąga się urokliwy ogród¹⁰⁵.

2.4. Franciszkanin biskupem

Podobnie, jak w średniowiecznym biskupstwie kamieńskim, tak też w obecnym arcybiskupstwie szczecińsko-kamieńskim swoją posługę pełni biskup franciszkanin. Biskup Marian Błażej Kruszyłowicz urodził się 6 maja 1936 roku we wsi Gliniszce k. Wyłkowyska w archidiecezji wileńskiej, w województwie białostockim (obecnie w obwodzie grodzieńskim na Białorusi). Ochrzczony został 12 maja tegoż roku w kościele parafialnym w Piaskach (aktualnie diecezja grodzieńska). We wrześniu 1949 roku rozpoczął naukę w Niższym Seminarium Duchownym oo. Franciszkanów Konwentualnych w Niepokalanowie, po którego przymusowym rozwiązaniu przez władze państwowe W lipcu 1952 roku, wstąpił 30 sierpnia tegoż roku do zakonu w Łodzi-Łagiewnikach. Studia teologiczno-filozoficzne odbył w latach 1954-1959 w Wyższym Seminarium Duchownym oo. Franciszkanów Konwentualnych W Łodzi-Łagiewnikach (1954-56 filozofia) i w Krakowie (1956-1959 teologia). W taktie studiów 8 grudnia 1957 roku złożył w Krakowie śluby wieczyste. Także w Krakowie przyjął święcenia niższe i subdiakoniat z rąk biskupa pomocniczego Karola Wojtyły. Święcenia kapłańskie otrzymał 7 lutego 1960 roku z rąk łódzkiego biskupa pomocniczego Jana Wawrzyńca Kulika (on też udzielił mu uprzednio święceń diakonatu).

Jako neoprezbiter o. Kruszyłowicz OFMConv. został skierowany na studia specjalistyczne W zakresie teologii moralnej (kierunek ekumeniczny) na Wydział Teologiczny KUL. Odbył je W latach 1959-63. Po powrocie z Lublina pracował w latach 1963-64 w Koszalinie jako katecheta w szkołach średnich. W 1965 r. dokończył studia i uzyskał stopień licencjacki. W lipcu 1965 roku wszedł do zarządu warszawskiej prowincji (Matki Bożej Niepokalanej) Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych.

W latach 1966-72 był wykładowcą teologii moralnej prawosławia oraz teologii ekumenizmu na KUL-u, następnie w latach 1971-77 był gwardianinem klasztoru w Niepokalanowie, potem Wikariuszem prowincji Warszawskiej, a w latach 1978-1989 asystentem i Wikariuszem generalnym oo. Franciszkanów w Rzymie. Od 12 listopada 1982 do 5 lipca 1983 roku pełnił obowiązki przełożonego generalnego zakonu. 6 stycznia 1990 roku, w Bazylice św. Piotra w Rzymie został konsekrowany (współ m.in. z obecnym ordynariuszem koszalińsko-kołobrzeskim Edwardem Dajczakiem) przez papieża Jana Pawła II oraz

24 listopada 1957r., została w kościele odprawiona pierwsza katolicka Msza św. Uroczystego poświęcenia kościoła dokonał dnia 15 listopada 1959 r. bp Wilhelm Pluta. Decyzją władz administracyjnych w Szczecinie 29 czerwca 1971 r. posesja (a z nią kościół i dom) przeszła na własność Stowarzyszenia. 16 lutego 1974 r. bp Jerzy Stroba ustanowił przy kościele św. Jana Ewangelisty parafię. W latach 1994-1998 w Szczecinie znajdował się Juniorat Braci.

¹⁰⁴ G. Wejman, *Franciszkanie w Dobrej Szczecińskiej*, „KNOB - Niedziela” (2008) 28, s. IV.

¹⁰⁵ Tamże.

arcybiskupów: Jana Baptysty Re (substytutą Sekretariatu Stolicy Apostolskiej) i Mirosława Stefana Marusyna (sekretarza Kongregacji ds. Kościołów Wschodnich). Jako zawołanie biskupie obrał słowa „Oboedientia et pax”, a w swoim herbie umieścił m.in. franciszkańskie „tau” i wizerunek św. Michała Archanioła.

Do diecezji szczecińsko-kamieńskiej przybył 18 stycznia 1990 roku, 2 lutego tegoż roku został wprowadzony w posługę biskupią¹⁰⁶. W diecezji powierzono mu obowiązki wikariusza generalnego, a także moderatora Sekcji Ruchów Religijnych i Sekcji Środków Społecznego Przekazu w Wydziale Duszpasterskim Kurii (Arcy)Biskupiej, Wykładowcy w Studium Teologicznym dla Księży w Szczecinie oraz moderatora Rady Kapłańskiej. W ramach Konferencji Episkopatu Polski jest członkiem Komisji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego oraz Rady ds. Środków Społecznego Przekazu.

Zakończenie

Pierwsi franciszkanie na Pomorze przybyli w 1240 roku do Szczecina. Kolejnymi miastami ich obecności były: Gryfice (1264), Choszczno (po 1285), Pyrzyce (1286), Drawsko (1350). W Lęborku swój klasztor posiadali franciszkanie - obserwanci zw. bernardynami. Klasztor ten istniał już w roku 1526. Tak franciszkanie wpisali się na trzy wieki zarówno w pejzaż miasta Szczecina, jak regionu - prowadząc działalność naukową, pomagając ubogim i chorym. A także ucząc uprawy roli, budowy dróg czy ogrodnictwa. Jeden z nich Henryk de Apolda został biskupem pomocniczym w biskupstwie kamieńskim. Niestety, inny, późniejszy rektor uniwersytetu w Greifswaldzie - Jan Knipstro, stał się zagorzałym luteraninem wprowadzającym nowe wyznanie na te ziemie.

Z chwilą wprowadzenia protestantyzmu na Pomorzu - 13 grudnia 1534 roku franciszkanie musieli opuścić te tereny. Pojawili się dopiero w 1945 roku, jako jedni z pierwszych zakonników. Wówczas przybyli tutaj zarówno kapucyni, jak franciszkanie konwentualni, zapisując piękną kartę w tworzeniu organizacji kościelnej na Pomorzu Zachodnim i Środkowym.

Franciszkański zawołanie: „Pokój i Dobro”, które zostało przyniesione tutaj 770 lat temu, mimo że musiało ustąpić na prawie 410 lat, to znowu owocuje swoją głęboką treścią, popartą solidną pracą synów św. Franciszka.

¹⁰⁶ K.R. Prokop, *Biskupi zachodniopomorscy*, s. 309-312; G. Wejman, *Kalendarium (archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej*, W: G. Wejman (red.), *Kalendarium Kościoła na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej ze Szczególnym uwzględnieniem lat 1945-2005*, „Studia i Rozprawy” nr II, Szczecin 2007, s. 410.